

‘कुञ्जिनी’ खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं

पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

पुष्पा भुसाल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६८

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरू डा.खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्ज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । कृञ्जिनी खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण शोध शीर्षकको चयनदेखि तयारीका क्रममा प्राध्यापन तथा विविध व्यावहारिक कार्यको व्यस्तता हुँदाहुँदै पनि किञ्चित् भर्को नमानी प्रफुल्ल मुद्रामा मलाई आफ्नो अमूल्य समय दिई शोध कार्यमा अभिप्रेरित गर्नुका साथै सचेत र सजग गराउँदै निरन्तरता प्रदान गरी प्रस्तुत शोधपत्रलाई यस रूपमा ल्याउन समुचित मार्ग निर्देशन गरिदिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरूज्यूप्रति सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गर्ने त्रि.वि.नेपाली केन्द्रीय विभाग तथा विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरू प्रा.देवीप्रसाद गौतमप्रति म कृतज्ञ छु ।

मेरो उच्च शिक्षा अध्ययनको यात्रालाई सफल पार्न हर तवरले प्रेरित र सहयोग गर्ने मेरा आमाबुवा ,जीवनसाथी तथा यस क्रममा आर्थिक सहयोग तथा अभिभावकको भूमिका निर्वाह गर्ने सम्पूर्ण अग्रज जनप्रति विशेष आभारी छु । त्यसै गरी अध्ययन र लेखनका क्रममा आफ्ना आफ्ना क्षेत्रबाट सहयोग पुऱ्याउनु हुने महानुभाव, मित्रगण आदिप्रति श्रद्धासुमनसहित हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । त्यस्तै यस शोधकार्यका लागि आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति पनि म हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्न चाहन्छु । यस शोधकार्यको समयमा नै शुद्धसँग टड्कण गरिदिनुहुने मित्र ऋषिराम अधिकारीप्रति पनि धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु ।

मिति : २०६८।०९।८

शैक्षिक सत्र २०६५-२०६७

.....

पुष्पा भुसाल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको एम्.ए. दोस्रो वर्षकी विद्यार्थी श्री पुष्पा भुसालले कुञ्जिनी खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्

(शोधनिर्देशक)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि.कीर्तिपुर

काठमाडौं

मिति २०६८।०९।८

स्वीकृतिपत्र

१. प्रा.डा.देवीप्रसाद गौतम

.....

(विभागीय प्रमुख)

२. डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्

.....

(शोधनिर्देशक)

३. उप-प्रा.कर्णाखर खतिवडा

.....

(बाह्य परीक्षक)

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

मिति २०६८।०९।८

विषयसूची

पृष्ठसङ्ख्या

निर्देशकको मन्तव्य

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता पत्र

विषय सूची

पहिलो परिच्छेद

शोधपत्रको परिचय	१-८
१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधकार्यका उद्देश्यहरू	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७ शोधकार्यको औचित्य	७
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	७
१.९ सामग्री सङ्कलन विधि र शोधविधि	७
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	८

दोस्रो परिच्छेद

प्रकृति र प्रकृतिवादको परिचय	९-१९
२.१ प्रकृतिको परिचय	९
२.२ प्रकृतिवादको परिचय	१२

२.२.१ प्रकृतिवादको परिभाषा	१३
२.२.२ प्रकृतिवादका प्रकार	१४
२.२.३ प्रकृतिवादका विशेषताहरू	१५
२.२.४ प्रकृति र प्रकृतिवादको सम्बन्ध	१८
२.३ निष्कर्ष	१९

तेस्रो परिच्छेद

देवकोटाका काव्यकृतिमा प्रकृति	२०-३३
३.१ परिचय	२०
३.२ लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहमा प्रकृति चित्रण	२२
३.३ भिखारी कवितामा प्रकृति चित्रण	२७
३.४ मुनामदन खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण	२९
३.५ म्हेन्दु खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण	३०
३.६ लूनी खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण	३१
३.५ शाकुन्तल महाकाव्यमा प्रकृति चित्रण	३२
३.६ निष्कर्ष :	३३

चौथो परिच्छेद

कुञ्जिनी खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण	३४-७६
४.१ कृतिको परिचय	३४
४.२ कुञ्जिनी खण्डकाव्यमा प्रकृति चित्रण	३८
४.२.१ प्रकृतिको आत्मपरक वा मन्मय चित्रण	४०

४.२.२ प्रकृतिको वस्तुपरक वा तन्मयचित्रण	४३
४.३ प्रकृतिको इन्द्रिय संवेद्य चित्रण	४५
४.३.१ प्रकृतिको ध्वनि चित्रण	४५
४.३.२ प्रकृतिको स्पर्श चित्रण	५०
४.३.३ प्रकृतिको दृश्य चित्रण	५४
४.३.४ प्रकृतिको गन्ध चित्रण	५६
४.४ रसको परिचय	५७
४.४.१ प्रकृतिको करूण चित्रण	५७
४.४.२ प्रकृतिको शृङ्गारिक चित्रण	६१
४.४.३ प्रकृतिको हास्य चित्रण	६३
४.४.४ प्रकृतिको शान्त चित्रण	६४
४.४.५ प्रकृतिको भयानक चित्रण	६५
४.४.६ प्रकृतिको उग्र चित्रण	६६
४.४.७ प्रकृतिको रौद्र चित्रण	६७
४.४.८ प्रकृतिको उजाड चित्रण	६८
४.५ बिम्बको परिचय	६९
४.५.१ प्रकृतिको स्मृति बिम्बको चित्रण	६९
४.५.२ प्रकृतिको स्वप्न बिम्बको चित्रण	७०
४.६ प्रकृतिको नृत्य चित्रण	७०
४.७ प्रकृतिको रूप चित्रण	७१
४.८ प्रकृतिको मानवीकरणको चित्रण	७२
४.९ राष्ट्रप्रेम र नेपाली संस्कृति	७५
४.१० निष्कर्ष	७६

पाँचौ परिच्छेद

उपसंहार

८०-८३

सन्दर्भग्रन्थसूची

८४-८५